

SHAKESPEARE'İN *FIRTINA*'SINDAN DİSNEY'İN *POCAHANTAS*'INA SÖMÜRGEÇİLİK STRATEJİLERİ

Çiğdem Pala MULL*

Rönesans'dan günümüze kadar, Shakespeare ismi ve eserleriyle Batı kültürü üzerinde önemli bir etkide bulundu. Oyunları sanatta, edebiyatta, popüler kültürde sayısız kereler sahnelendi, yeniden yorumlandı, atıfta bulunuldu ve taklit edildi. Shakespeare kültü, dünyanın her yerinde ve özellikle de Amerika'da yaşatılmaya devam ediyor. Shakespeare'in Amerika'daki kabulü, onu daima kültürel üstünlük, bilgelik ve uygarlıkla özdeşleştirmiştir. Bu olumlu kabulün bir diğer nedeni de Shakespeare'in oyunlarının Amerikan kültürünün hala sıkı sıkıya bağlı olduğu geleneksel ataerkil yapı, milliyetçilik, muhafazakarlık gibi çıkarımlarını güçlendirmesidir. Shakespeare'in eserleri aynı zamanda Amerika'daki politik ve kültürel İngiliz emperyalizmin de göstergesidir.

Popüler kültürün önemli bir yansıması olan ve her yaşta çocuklara hitap eden Disney filmleri de benzer değerleri empoze ederler. Bu filmlerin kitleler tarafından coşkulu kabulü, yukarıda adı geçen değerlerin günümüz toplumunda da önemli bir yer tuttuğunu bize gösterir. Bu bildiriye Shakespeare'in oyunu *Fırtına* (*The Tempest*) ve Disney filmlerinden *Pocahantas*⁽¹⁾, Avrupa yayılcılığının ve sömürgeciliğin birer anlatımı olarak incelenmekte, Yeni Dünya'nın ve içinde yaşayanların sömürülmesi hakkındaki görüşleri karşılaştırılmaktadır.

Sömürgecilik döneminin tarihsel yorumlarına bakıldığında, bunların genellikle ideolojik olarak her iki uçta kutuplaşmış tepkiler olduklarını görebiliriz. Bir tarafta muhafazakar, Avrupa milliyetçiliğinin savunduğu tarih

---

* Yard.Doç. Dr. Muğla Üniversitesi.

(1) *Pocahantas*. Disney Production, 1995.

anlayışı vardır. Buna göre uygar Avrupa'nın bakir Amerika'ya yayılımı olumlu karşılanması gereken bir gelişmeydi çünkü Avrupa vahşi yerlilere uygarlık ve din anlayışını getirdi. Diğer taraftan Amerika'nın Avrupa tarafından işgali, yerli Amerikan topluluğuna hastalık, fakirlik, esaret ve ölüm getirdi. Tartışmanın her iki tarafında da, tarihi yeniden yazma sürecinde çeşitli mitoslar üretilmiştir. Carroll ve Noble⁽²⁾, Amerikalı yerliyi doğa ile uyum içinde onurlu yaşamını sürdüren, romantik, güçlü, soylu bir savaşçı olarak portreler; bu bakış açısıyla incelendiğinde Avrupa ile ilişkili herşey kötülüğü, Amerika ise saflığı ve temizliği temsil eder. Bunun tam tersine bir anlayışla ortaya atılmış dinsiz, vahşi, uygarlık dışında kalmış yerlilere insanlık öğreten Avrupalı klişesi de çok yaygındır. Sömüren ve sömürülenin karşılaşmasını anlatan kitaplar içerisinde Francis Jennings'in *Invasion of America*⁽³⁾ (Amerika'nın İşgali) adlı araştırması kanımca bu kutuplaşmış fikirler arasındaki dengeyi sağlamak açısından, tarihi ve bilimsel gerçeklere bağlılığı ve çalışmanın entellektüel derinliği ile iyi bir örnektir. Bunun yanısıra Perry Miller'in 1950'li yıllarda yazdığı, Avrupalı Püritenerlerin edebiyatları, tarihi ve din anlayışları ile ilgili çalışmaları⁽⁴⁾ da sömürgecilik teolojisinin çeşitliliği ve detaylarını büyük bir ciddiyetle vermesi açısından diğer tek taraflı, monolitik bakış açılarına meydan okuyacak niteliktedir.

Yayılcılık politikası mı, işgal mi, demokrasinin doğuşu mu, soykırım mı, düzen mi, kaos mu? Bu tür sürüp giden sömürgecilik yorumları içerisinde Amerika'nın Avrupalı sömürgeciler tarafından işgalinin bir çok açıdan zararlı olduğunu düşünüyorum. Fakat burada amaç, Avrupa ile ilgili herşeyi kötüleyip silip atmak ve Amerika tarafını romantize etmek değil, her iki tarafı göreceli özellikleri açısından değerlendirmektir.

Burada söz edeceğimiz her iki metin de sömürgecilik tarihi ile çok yakından ilgili. *Pocohantas*, Amerika'da Jamestown kolonisinin kurulması sırasında karşılaşan Avrupalı Kaptan John Smith ile Amerikalı yerli prenses Pocahontas'ın aşklarını anlatır. Shakespeare'in *Fırtına* adlı oyununa da yine aynı zamanlarda Jamestown kolonisine destek vermeye giderken

(2) Carroll and Noble. *The Free and The Unfree: A New History of the United States*, 1988.

(3) Jennings, Francis. *Invasion of America: Indians, Colonialism, and the Cant of Conquest*, 1976

(4) Miller, Perry. *The American Puritans: Their Prose and Poetry*. New York: Columbia UP, 1956. *Errand into the Wilderness*. Cambridge: Massachussetts: The Belknap Press of Harvard UP, 1956.

Bermudalar'da kaza yapıp kaybolan geminin ilham verdiği birçok eleştirilen tarafından öne sürülmektedir. William Stratchey'in içinde bulunduğu sömürge gemisi kaybolmasından bir yıl sonra mucizevi bir şekilde Virginia'yada görülür ve gemidekilerin kurtuluş öyküleri ve yolculuk maceraları hakkında birçok şey yazılıp çizilir. Shakespeare'in bunlardan habersiz olması söz konusu değildir. Hatta Ariyel'in oyunda bu yaşanmış olaya bir gönderme yaptığı sıklıkla söylenir: 'Süt limanda/ Kralın gemisi, o derin koyak vardı ya hani, / Gece yarısı kaldırıp o oynak Bermudalar'da/ yakamoz dermeye yolladığımız, orda siperde.' (I.ii. 227-229) Bu bildiri de üzerinde durulacak her iki metin de yaşanmış olaylardan yola çıkarak ortaya koydukları kurguda tarihsel süreci yeniden yorumlar.

Anne Meredith Skura "The Case of Colonialism in *The Tempest*"⁽⁵⁾ adlı yazısında *Fırtına*'nın "kurgusal kolonyalist söylemin ilk İngiliz örneklerinden" olduğunu söyler: "Shakespeare, bizlerden birini bir yerliye kötü davrandığını gösteren ilk yazardır. Bir yerlinin iç dünyasını göstermekte öncüdür, bir yerlinin sahnede durumundan şikayetini dile getirmesine izin veren ilk yazardır ve Yeni Dünya karşılaşmasını, oyunun günümüzde de ilgi çekmesini sağlayacak şekilde sorunsallaştırması açısından ilktir" (232). Gerçekten de sömürgecilik sorunsalı oyunun temelinde yatmaktadır. *Fırtına*'da Kaliban, Prospero ile olan ilişkisinin başlangıcını ve gelişmesini şöyle dile getirir:

Anam Sikargaks'tan kalma, benim olan bu adayı/ Gaspettin, aldın elimden. Sen ki, ilk geldiğinde, / Okşar, severdin beni, ahududular içinde/ Tastas sular getirirdin, gündüz gökte yanan/ Biri küçük, biri büyük ışıkları belletirdin/ O sıra sevmekle seni, gösterdim bütün adayı. / Koyakları, kaynakları, çorak, mümbit toprağıyla./ İblis bin belanı versin! Sikargaks'ın büyüleri, /Kurbağası, yarasası, üşüşün, emi üstüne! /Öyle bir kralısın ki sen, bana ait Krallıkta,/ tek uyruğun var, o da ben, kapatmışsın bu kayaya/ Bu granitten kayaya, bu mağ'radan ötesini/ Yasak etmişsin bana! (I, ii, 333-345).

(5) Skura, Anne Meredith. "The Case of Colonialism in *The Tempest*" *Caliban*. Ed. Harold Bloom. New York: Chelsea House Publishing, 1992. (221-242)

Kaliban ile Prospero'nun ilişkisi sömürgecilik tarihindeki birçok karşılaşmayı anımsatıyor. Sömürgecinin dilini, kültürünü sömürülene empoze etmesi, sömürülenden öğrendiği bilgileri onun aleyhine kullanması, başlangıçtaki karşılıklı yardımlaşmaya dayalı ilişkinin bir güç ilişkisine dönüşmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Hatta daha ileri gidip, yukarıdaki alıntıdan Prospero'nun Kaliban'ı daha önce bilmediği bir şey olan alkolle tanıştırdığını da iddia edebiliriz. Yerli Amerikalılarla İngilizlerin karşılaşmasında bu tür bir olumsuz etkileşimden söz edilmektedir. Anne Meredith Skura, *Firtına*'nın salt kolonyalist eleştirisi kullanılarak incelenmesinin sakıncalarından bahseder. Bu tür eleştirinin metni kolonyalist söylemin kalıplarına uydurmak için basitleştirdiğini ve karakteristik Shakespeare özelliklerini göz ardı ettiğini söyler. Ayrıca oyunu tarihsel bağlamından (1611 İngiltere) uzaklaştırıp bugünkü sömürgecilik anlayışıyla yorumlamayı da yanlış bulur. (224) Benzer bir kaygı ile Thomas Cartelli⁽⁶⁾ de Shakespeare'in Ariyel ve Kaliban gibi kolonize edilmiş karakterlerine aynı zamanda yadsınamaz bir konuşma yeteneği ve otoritesi verdiğiinden söz eder. (96) Gerçekten de Shakespeare, Kaliban'ı bir yabancı olarak sunmasına rağmen oyundaki en şiirsel, duygu dolu dizeleri Kaliban'ın ağzından aktarır:

Korkma, beyim! Gürültü eksiz olmaz bu adada, / Tüy gibi gelir geçer bihoş sesler, havalar./ Mırıl mırıl mırıldanır binlerce ezgi / Kulağ'na; kimi de, derin bir uykudan uyanmışsam, / Ninnilerle uyurum yeniden, ve derken seyrimde / Bulutlar açıldı açılacak olur, kapalı gözlerime / Bet-bereket yağdırmaya; uyanınca da ağlarım./ Düşüm suya düştü diye (III.ii. 133-140).

Bu oyunda Shakespeare Kaliban'ın insanlık dışı yabaniliğini mi gösteriyor yoksa Prospero'nun sömürgeci yönetim tarzını mı eleştiriyor? *Firtına*, Shakespeare'in diğer bütün oyunlarında da olduğu gibi bu ideolojik karmaşıklığı içerir. Sonuçta, postkolonyal bir eleştirmen için Shakespeare'in özgün niyeti pek de önem taşıyor. Metnin tarihselliği ve şu andaki okunuşuna kadar gelen süreçte kazandığı anlamlar daha ağırlıklı.

⁽⁶⁾ Cartelli, Thomas. *Repositioning Shakespeare: National Formations, Postcolonial Appropriations*, 1999.

Kolonyalizm, Postkolonyalizm⁽⁷⁾ adlı kitabında Ania Loomba şöyle der: “Kolonyalizmin en çarpıcı çelişkilerinden biri, hem kendi ‘ötekileri’ ni ‘medenileştirmeye’ hem de bunları kalıcı bir ‘ötekilik’ konumuna mıhlayıp sabitleştirmeye ihtiyaç duymasıdır.”(199) Shakespeare’in *Fırtına* (*The Tempest*)⁽⁸⁾ adlı oyununda da Prospero ve Kaliban’ın ilişkisi Loomba’nın bu gözlemini doğruluyor. Prospero’nun adayı ele geçirmesinden önce buranın iskan edilmiş olması, Kaliban’ın varlığı Loomba’nın deyişiyle “macera hikayesini kolonyal karşılaşmanın bir alegorisine dönüştürür” (19). Kaliban, Avrupalı sömürgecilerin gözünde Yeni Dünyayı temsil eder. Prospero ve Miranda’nın gözünde Kaliban, hizmetleri açısından gerekli fakat insanlıktan uzak, öğrenemeyen, cinsel dürtülerini kontrol edemeyen, hayvani bir varlıktır. Shakespeare sömürgecilik mentalitesini en açık şekilde Trinculo ve Stephano’nun açgözlü, emperyalist düşüncelerinde gözler önüne serer. Stephano ve Trinculo için Kaliban bir insan değil, sergilenip üstünden para kazanılabilecek acayip bir yaratıktır.

Milano Dükü konumundan dalavereyle düşürülüp küçük kızıyla birlikte adaya sürgüne yollanmasından önce bu adanın iskan edilmiş olmasına rağmen, Prospero kontrolü şiddet yoluyla ele geçirir ve adadaki zorbaca yönetimini meşrulaştırmaya çalışır. Bunlar Avrupalıların yerli halklar üzerindeki kontrollerini haklı kılmak için yıllar boyunca kullandıkları açıklamalardır. Yerliler esarete yatkındır, kendi kültürleri, inançları, dilleri önemli değildir ya da hiç yoktur. Cinsel dürtülerini kontrol edemezler ve dolayısıyla Eski Dünya’nın namus ve ahlakına karşı bir tehdit oluştururlar. Bu, sömürgecilerin yıllar boyunca başkalarının toprağında var olma nedenlerini açıklamak için ürettikleri bir söylemdir. Bu anlamda Shakespeare’in *Fırtına*’sı, sömürgeciliğin kusursuz bir tasviridir ve Avrupa’nın Yeni Dünya’yi ve insanlarını sömüren ve kendi kendini haklı kılan tutumunu gösterir.

Disney’in 1995 yapımı çizgi filmi Pocahontas’ı da, tarihin yeniden bir yorumlanması olarak görebiliriz. Filme adını veren karakter, tarihte adı geçen bir kişidir. Bugünkü Virginia’da halen yaşamakta olan Powhatan kabilesinin o zamanki lideri Powhatan’ın kızıdır. Film, bir grup Amerikan yerlisinin doğa ile uyum içerisindeki yaşamlarını göstererek başlar. Poca-

---

(7) Loomba, Ania. *Kolonyalizm, Postkolonyalizm*. Çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.

(8) Shakespeare, William. *Fırtına*. Çev. Can Yücel. İstanbul: Adam Yayınları, 1991.

hontas, bir manken kadar güzel, sevecen, akıllı, ileri görüşlü bir yerli kızıdır. Evcil rakunu ve bülbülü ile ormanda maceradan maceraya koşar. Ceneti andıran bu ortamda hayatına devam ederken akli karıştığında danışabileceği Söğüt Nine'si (bir söğüt ağacının içinde yaşayan ruh) vardır. Bu huzurlu ortamı, altın bulmak üzere oraya gelen İngiliz sömürgeciler bozar. Ancak bütün İngilizler kötü olarak gösterilmemiştir, sadece maddi hırslara kendilerini kaptıranlar kötüdür. Dolayısıyla filmde sömürgecilik ideolojisi değil aç gözlülük yargılanmaktadır.

Kaptan John Smith, California'lı sörfçüleri anımsatan görüntüsü ile Pocahontas'ın gönlünü çalar. Pocahontas ile John Smith ilk karşılaştıklarında farklı dillerinden dolayı bir anlaşmazlık ortaya çıkar. (Orijinal filmde o ana kadar İngilizce konuşmasına rağmen Pocahontas o an kendi ana diliyle konuşur ve John Smith ile anlaşamaz.) Söğüt Nine'nin "kalbini dinle ve anlayacaksın" öğüdünü anımsadığında mucizevi bir şekilde İngilizce konuşmaya başlar. Her ne kadar bu film, farklılıklara saygı duymak ve değişik kültürlere karşı açık ve hoşgörülü olmak gibi temalar taşıyorsa da Eleanor Bryne ve Martin McQuillan'ın *Deconstructing Disney*⁽⁹⁾ adlı kitaplarında da yorumladıkları gibi bize şu andaki yerli Amerikalıların durumunu hatırlatır. Günümüzde kendi ana dillerine bakılmaksızın tüm yerli Amerikalılar İngilizce konuşurlar. Bryne ve McQuillan Pocahontas'ı "tarihi yansıtmak isterken tarihsel özellikleri silme projesi"(109) olarak görürler. "Disney hiç de eşit şartlarda olmayan sömürgecilik soykırımını tarihini karşılıklı cehalete dayanan savaşın anlamsızlığı hakkında bir derse dönüştürür" (109). Filmde İngilizler ve Powhatan kabilesi arasındaki anlaşmazlık çözümsüzleşip savaş aşamasına gelince her iki tarafta savaş şarkıları söylenmeye başlar. İki tarafta birbirlerini şeytan olarak görürler ve şarkının nakaratını yerliler ve İngilizler hep birlikte söylerler: "onlar vahşiler, vahşiler, insan bile değiller. Savaş davullarını çalmalıyız." Burada sömürgeciler ile sömürülenler arasında çıkan savaşta her iki tarafın aynı ölçüde suçlu olduğunu savunan bir görüş ortaya çıkmaktadır. Sömürgecilik tarihini tarafların karşılıklı olarak birbirlerini anlayamaması şeklinde genelleştirip evrenselleştirmek, kültürel, politik, ideolojik, ekonomik kaygıları hiçe saymaktır. *Deconstructing Disney*'de Eleanor Bryne ve Martin

---

(9) Bryne, Eleanor ve Martin McQuillan. *Deconstructing Disney*. Virginia: Pluto Press, 1999.

McQuillan Bill Clinton'ın başkanlığı sırasında canlandırılan ve üzerinde durulan kültürel farklılıklara saygı, ırklar, cinsler arası hoşgörü gibi kavramların Disney'in *Pocahontas*'ının yapılmasında önemli etkileri olduğunu savunurlar. Fakat filmde verilen mesaj, sömürgecilerle Amerikan yerlileri arasında çıkan savaşlarda ve bunu takip eden katliamlarda ortak, eşit ve evrensel bir sorumluluk olduğu fikri, kültürel farklılığa saygı anlayışına ters düşmektedir. Clinton'un yeni politikası, yeni bir kuruluş miti ihtiyacını da beraberinde getirdi fakat tarihin gerçekleri bu mitin yaratılmasını kolaylaştırmamaktadır.

Henry A. Giroux, *The Mouse That Roared: Disney and The End of Innocence* (Kükreyen Fare: Disney ve Masumiyetin Sonu)⁽¹⁰⁾ adlı kitabında filmi benzer nedenlerle eleştirir: "Hollywood'un tarihi yeniden yazışı, sömürgeciliğin soykırım mirasını tamamen ortadan kaldırır. Filmde John Smith'in adamlarının, sonuçta Pocahontas'ın topraklarını talan ettiğinden, yerli halka hastalık, fakirlik, ölüm getirdiğinden, dinlerini, ekonomilerini, hayat tarzlarını yok ettiğinden söz edilmez. (101) Disney'in *Pocahontas*'ı sömürgecilik tarihini 'aşk herşeyin üstündedir' mesajıyla hiçe saymıştır.

Gerçekte John Smith Pocahontas ile karşılaştığında Pocahontas henüz yaramaz bir çocuktur. Dolayısıyla aralarındaki aşk bir kurgu ürününden başka bir şey değildir. Ancak daha sonraları Jamestown kolonistlerinden bir kişinin yazdıklarına göre⁽¹¹⁾ Kaptan Samuel Argall, Pocahontas'ı yakalayıp rehin olarak Jamestown's getirdi. Esareti sırasında Pocahontas yirmili yaşlarda bir dul olan kolonist John Rolfe ile tanıştı ve hristiyan olma konusunda ilgi gösterdi. Vaftiz olarak Rebecca ismini aldı. 1614 de Rolfe ile evlendi. 1616 da Rolfe, Pocahontas ve küçük oğulları İngiltere'ye uyarlaştırılmış yerliyi Eski Dünya'ya göstermek üzere yola çıktılar. Londra'da Pocahontas herkesin gözdesi olur. Fakat bu yabancı çevre onu yordu ve eve dönüş yolunda 22 yaşındayken veremden oldu. Sömürgecilik dönemini inceleyen birçok araştırmacı Avrupalıların Eski Dünya'dan Amerika'ya getirdikleri ve yerlilerin alışık olmadıkları yeni mikroorganizmaların yerli nüfusun azalmasında büyük bir etken olduğundan sözeder. Poca-

⁽¹⁰⁾ Giroux, Henry A. *The Mouse that Roared: Disney and the End of Innocence*. New York: Rowman and Littlefield Publication, 1999.

⁽¹¹⁾ Colt, George Howe. "Who was Pocahontas" *Life*. (July 1995): 64-70.

hontas'ın veremden zamansız ölümü de buna bir örnek olarak gösterilebilir. Amerikalı yerli prenses Pocahontas'ın acıklı hayatı Disney'in ellerinde romantik bir aşk hikayesine dönmüştür fakat gerçekte o Avrupa'nın yerli kültürü işgalinin kurbanlarından biridir.

Günümüzde şükran gününün Amerika'daki popüler anlatımı bereketli bir hasat sonunda sömürgeciler ile yerli Amerikalılar arasındaki barış dolu, yiyeceklerin birlikte yenip paylaşıldığı bir ziyafettir. Bu anlatım hatta İngiliz sömürgeciliğinin önde giden söylemlerinden biridir. Buna göre kolonileşme süreci yerli Amerikalıların neden olduğu belli olmayan bir şekilde şiddete başvurmalarıyla başlamıştır. Bereketli toprakların kuvvet yoluyla ele geçirilmesi, buraların Avrupalılarla doldurulması, yerlilerin sömürgecilere karşı gösterdikleri şiddette Eski Dünya'nın sorumluluk taşımaması mitoslar yaratılarak haklı kılınmıştır. Gerek Shakespeare'in *Fırtına'sı* gerek Disney'in *Pocahontas'ı* Yeni Dünya'nın keşfindeki romansı ve egzotikliği ön plana çıkarırlar. Shakespeare ile kolonyal karşılaşmanın karanlık yüzüne bir perde aralanmış olsa dahi her iki metinde de tarihteki soykırımı ve şiddeti gözardı ederek yada çeşitli şekillerde meşrulaştırarak atalarının ve dolayısıyla kendilerinin ünlerini korumak, adlarını aklamak ve bugünkü politikalarını desteklemek amacıyla benzer ideolojilerin savunulduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Bryne, Eleanor ve Martin McQuillan. *Deconstructing Disney*. Virginia: Pluto Press, 1999.
- Carroll, Peter N. and David W. Noble. *The Free and The Unfree: A New History of the United States*. New York: Penguin Books, 1988.
- Cartelli, Thomas. *Repositioning Shakespeare: National Formations, Postcolonial Appropriations*. New York: Routledge, 1999.
- Colt, George Howe. "Who was Pocahontas" *Life*. (July 1995): 64-70.
- Giroux, Henry A. *The Mouse that Roared: Disney and the End of Innocence*. New York: Rowman and Littlefield Publication, 1999.
- Jennings, Francis. *Invasion of America: Indians, Colonialism, and the Cant of Conquest*. New York: W.W.Norton&Company, 1976
- Lomba, Ania. *Kolonyalizm, Postkolonyalizm*. Çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.

Pocahantas. Disney Production, 1995.

Shakespeare, William. *Firtına*. Çev. Can Yücel. İstanbul: Adam Yayınları, 1991.

Skura, Anne Meredith. "The Case of Colonialism in *The Tempest*" *Caliban*. Ed. Harold Bloom. New York: Chelsea House Publishing, 1992. (221-242)